

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Принципи гуманізму та толерантності у філософсько-освітніх поглядах українських діячів першої половини ХХ століття є важливими напрямками державної політики в галузі виховання гуманістичної педагогіки, які сформульовано в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ столітті, Національній програмі виховання дітей і учнівської молоді в Україні, Конвенції ООН про права дитини.

Національна програма виховання дітей і учнівської молоді в Україні є важливою і дієвою науковою основою реалізації державної політики у сфері освіти яка вона визначає стратегію виховання підростаючого покоління в умовах становлення громадянського суспільства в незалежній Україні. У зв'язку з науково-технічною революцією та стрімким розвитком науки на початку та впродовж ХХ ст., ідеї гуманізму в постмодернізмі мав новий розвиток необхідності створення ідеала. Разом з тим є проблеми, з яким стикається сучасна школа і які стають перед педагогом. Це стається тому що учні і студенти живуть у багатонаціональному українському суспільстві, де відмінність систем цінностей та принципів часто є джерелом конфліктних ситуацій. Висвітлено події, які відбувалися у ХХ – на початку ХХІ століття: насильство і толерантність як тенденції розвитку сучасного суспільства набули серйозного розвитку і перетерпіли істотну еволюцію. Оскільки соціальні перетворення та технологічні нововведення, що лежать в основі глобалізації економіки та інформатизації, наклали відбиток на характер актів насильства, тактику їх здійснення та методи протидії ним.

Толерантність, яке формувалося протягом ХХ – на початку ХХІ століття і в далекому минулому, і в умовах бурхливого сьогодення вважається людською чесною і суспільною цінністю, що підтримує стабільність соціуму. Толерантність передбачає терпимість до відмінностей інших, не порушуючи їхніх прав і свобод; дотримання принципу толерантності призводить до розповсюдження демократії і захисту прав людини, а вихід за межі терпимості призводить до порушень прав людини, насильства і озброєних конфліктів у поліетнічному, поліконфесійному або полікультурному суспільстві.

Національна програма виховання дітей і учнівської молоді в Україні є важливою і дієвою науковою основою реалізації державної політики у сфері освіти; вона визначає стратегію виховання підростаючого покоління в умовах

становлення громадянського суспільства в незалежній Україні. Програму спрямовано на реалізацію соціальної функції виховання – забезпечення наступності духовного і морального досвіду поколінь, підготовки особистості до успішної життєдіяльності.

Найбільш активно ідеї становлення діалогу культур і принципи толерантності досліджували філософи, культурологи, політологи, педагоги у ХХ ст.: М. Біхтін, І. Франко, П. Флорентійський, В. Біблер. Педагогіку толерантності досліджували: М. Уолцер, К. Нідерсон, В. Подобед, В. Антипова. Сучасна наука розглядає проблему толерантності в онтогенезі у філософському, психологічному, педагогічному та соціокультурному контекстах. Різні аспекти проблеми толерантності, зокрема осмислення сутності феномена «толерантність» та його особливої значущості для формування професіоналізму особистості педагога досліджено у наукових працях вітчизняних (М. Андрєєв; О. Безносок, О. Волошина, О. Грива, І. Кресіна, О. Майборода, О. Отич, В. Пісоцький, Т. Пилипенко, М. Товта, Ю. Тодорцева, О. Швачко та ін.) та російських (О. Асмолов, С. Бондирєва, Б. Герщунський, Д. Зінов'єв, Є. Кротков, М. Маріманова, А. Погодіна, Л. Скворцов та ін.) учених. Теоретичні засади виховання гуманістичних цінностей та формування професійної свідомості педагога, а також демократичні підходи до організації навчально-виховного процесу знайшли висвітлення у дослідженнях Г. Балла, А. Духновича, В. Кан-Каліка, Я. Коменського, А. Макаренка, В. Семиченка, Є. Шиянова та ін.

Закономірною і об'єктивною є тенденція зростання ролі того комплексу знань сучасних педагогічних концепцій, які поєднуються в поняття «українознавство», «народознавство», що мають в історії української освіти і суспільного розвитку достатньо глибоке коріння [3]. Вони були розроблені видатними представниками української культури та наукової думки (І. Франко, В. Вернадський, М. Грушевський, С. Єфремов та ін.). Посилення українознавчого фактора у підготовці педагогічних кадрів виводить свідомість суспільства із орбіти меншовартості, консолідує і об'єднує його в умовах поліетнічності і полікультурності, створює соціокультурний простір, спрямований на загальний інтелектуальний, професійний, громадський розвиток нових поколінь громадян.

ХХ століття створило передумови постійної загрози цивілізаційних конфліктів, що приймають форму світових війн. Основою цих конфліктів є класові, расові ідеї, ідеї цивілізаційної несумісності. Затвердження на історичній арені нацистських рухів, як відомо, було нерозривно пов'язано з відкиданням універсальних принципів рівності, людяності і толерантності.

Проблеми, з яким стикається сучасна школа і які стають перед педагогом – це ускладнення міжетнічних відносин, розшарування населення, нетерпимість до людини іншої віри, поглядів тощо. Багато ознак (соціальних,

політичних, ідеологічних, релігійних, етнічних та інших) розділяють громадян на групи зі своїми інтересами, уявленнями про своє оточення. Це віддзеркалюється в освітніх колективах учнів і студентів, тому що вони живуть у багатонаціональному українському суспільстві. Відмінність систем цінностей та принципів часто є джерелом конфліктних ситуацій.

У зв'язку з науково-технічною революцією та стрімким розвитком науки на початку та впродовж ХХ ст., ідеї гуманізму в постмодернізмі отримали новий розвиток: необхідність створення ідеала, відновлення віри у сенс людського буття. Люди власною працею створили те, про що й не могли мріяти зовсім недавно: лікування здавалося б смертельних хвороб, освоєння неба, польоти у космос, мережа Інтернет, бездротовий зв'язок та ін. Але в той же час люди почали забувати про ідеали, цінності миру, моральні цінності, що в свою чергу призвело до втрати людиною фундаменту свого буття. Хоч на думку постмодерністів людина не спроможна змінити та пізнати оточуючий світ, однак, я так не вважаю, вона повинна прагнути пізнавати себе, вдосконалювати та змінювати себе.

Ідеї гуманізму найбільшого розквіту отримали в епоху Відродження, коли людину вважали найвищою цінністю у світі, і вона мала право всебічно розвиватися. Але на новому рівні, інтерес до них посилюється знову. Він обумовлений зміненими умовами життя та саморозвитку суспільства, які вбачаються в зростанні значення науки і освіти, виховання, у свободі вибору людиною свого власного погляду на життя, у підвищенні ролі духовної культури та формуванні нових типів міжособистісних і соціальних відносин. Існування в світі деструктивних сил, в першу чергу війни, міжнародного тероризму, націоналістичного і релігійного фанатизму, наявність ядерної та бактеріологічної зброї не зменшує, а тільки посилює значення гуманізму, який бере на себе відповідальність за продовження в нових формах і новими засобами реалізації великого проекту Відродження, невіддільне від науки, демократії та захисту прав людини. За пройдений час між епохою Відродження та сьогоднішнім, людство зазнало багато втрат і невдач, пережило дві Світові війни, голокост, чуму та багато інших потрясінь. Це призвело до того, що людство стало більше цінувати своє життя та життя кожного індивіда, цінувати ближнього, і цим ми бачимо, що сам гуманізм перетік у цінування життя не кожної людини окремо, а людства в цілому.

У ХХ – на початку ХХІ століття насильство і толерантність як тенденції розвитку сучасного суспільства набули серйозного розвитку і перетерпіли істотну еволюцію, оскільки соціальні перетворення та технологічні нововведення, що лежать в основі глобалізації економіки та інформатизації, наклали відбиток на характер актів насильства, тактику їх здійснення, методи протидії ним. Майже до 90-х років ХХ століття розуміння боротьби з агресивними проявами насильства, головним чином, зводилося до їх

одноставного етичного та політичного засудження. Але зараз вже очевидно, що такий підхід є безрезультатним і потрібні скоординовані практичні дії, що вимагають, у свою чергу, більш серйозних та об'єктивних теоретичних розробок. Існує тенденція зростання кількості проявів різних форм і видів насильства у всьому світі при збереженні низького рівня стану запобігання та боротьби з ним. Додаткові перешкоди на шляху створення практично значущого та ефективного механізму регулювання боротьби з агресивними формами насильства на всіх рівнях їх прояву створює відсутність теоретичного розмежування понять агресії і насильства, терпимості і толерантності.

Толерантність – це намагання зрозуміти цінності та особливості світогляду іншої людини, це не поблажливість, але й не байдужість, не мовчазна терплячість до спотворених форм поведінки людей, проте й не всездозволеність, що часто межує з агресією й неодмінно призводить до прихованих чи відверто виражених конфліктів.

Толерантність як ставлення, породжує довіру, готовність до співробітництва й компромісу, товариськість і дружелюбність. Також толерантність – це один із засобів зняття конфліктів і розвитку форм співіснування, взаємодії в людському суспільстві. Поняття толерантності означає здатність людини співпрацювати, чути, цінувати, розуміти і поважати іншу думку. Педагогічна толерантність має першорядне значення в роботі педагога, і саме у цьому, на жаль, відчувається досить істотний дефіцит поваги і терпимості. Розуміння толерантності як поваги і визнання рівності, відмови від домінування і насильства, визнання багатомірності людської культури, норм, вірувань, відмова від зведення цього різноманіття до однаковості або до переваги якоїсь однієї точки зору має бути основою професійної діяльності педагога. мислення учнів, сприяти їх цивілізованому діалогу з підлітками та дорослими, створенню безпечного освітньо-виховного середовища.

Поняття толерантності формувалося впродовж багатьох століть, і цей процес продовжується до сьогодні. Принципами терпимості та поваги до оточуючих керувалися ще давньогрецькі філософи. Толерантність яскраво простежується у ідеях гуманізму. І звертаючись до історії становлення і розвитку ідеї толерантності, не можна обминути таку яскраву і незвичайну постать в історії України, як філософ Г. С. Сковорода. Гуманістичні, толерантні ідеї сповідували передусім українські письменники ХІХ-ХХ ст., які наполегливо проводили думки про національні та загальнолюдські цінності – взаєморозуміння, терпимість, щастя, добро, гуманізм. Зокрема Т. Г. Шевченко виділяв як найвище благо – добро, волелюбність, ненасилля, вірив в їх перемогу над злом, тиранією. Істинним гуманізмом пронизана творчість Лесі Українки, Богдана Лепкого, Василя Стуса, Василя Симоненка, публіцистична і педагогічна спадщина Б. Д. Грінченка, В. О. Сухомлинського.

Згідно визначенню, поданому в Декларації принципів толерантності (підписана 16 листопада 1995 року в Парижі 185 державами-членами ЮНЕСКО), толерантність – це «пошана, ухвалення і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів виявлення людської індивідуальності». Це визначення передбачає терпиме ставлення до інших національностей, рас, кольору шкіри, статі, сексуальної орієнтації, зросту, інвалідів, мови, релігії, політичних або інших думок, національного або соціального походження. 16 листопада проголошено Міжнародним Днем толерантності, який щорічно відзначається у країнах-членах цієї організації. Толерантність – це мистецтво жити з іншими людьми та з іншими ідеями. Толерантність також є основою демократії і прав людини. Нетерпимість у полі етнічному, конфесійному або полі культурному суспільстві призводять до порушень прав людини, насильства і озброєних конфліктів, війни. В історії людства нетерпимість була завжди, вона породжувала війни, релігійні переслідування й ідеологічні протистояння. У повсякденному житті вона виражалася і виражається у фанатизмі, стереотипах, образах, а на державному рівні – у расовій дискримінації, переслідуванні за національністю, релігійною ознакою, у порушенні демократичних свобод.

Принципи толерантності як основа права і свободи закріплені в законних актах і проголошені в міжнародних деклараціях. Базовий документ – Загальна декларація прав людини, а також Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Недопущення расизму і расової дискримінації закріплені, перш за все, в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього, Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. В рамках Ради Європи діє Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод. 12-й протокол Конвенції зобов'язує держави, що ратифікували його, гарантувати будь-які права без дискримінації і передбачає механізм покарання у разі невиконання зобов'язань. Поняття толерантності у різних мовах відрізняється смисловими відтінками, що зумовлено культурними та ментальними особливостями.

Таким чином, дотримання принципу толерантності призводить до розповсюдження демократії і захисту прав людини. Вихід за межі терпимості призводить до порушень прав людини, насильства і озброєних конфліктів у поліетнічному, поліконфесійному або полікультурному суспільстві. Отже, філософсько-освітні погляди українських діячів першої половини ХХ століття чітко віддзеркалюються в Законах України і є основою у вихованні підрастаючого покоління, особливо в умовах війни відповідно до умов нового розвитку освіти в українському суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога: монографія / за заг. ред. Л.О. Хомич. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. 143 с.
2. Андрущенко В.П. Релігійна педагогіка. *Енциклопедія освіти* / головн. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Історія української літератури ХХ століття: у 2 кн. Кн.2: Друга половина ХХ ст. Підручник / за ред. В. Г. Дончика. Київ: Либідь, 1998. 463 с.
4. Діалектика художнього пошуку. Літературний процес 60-80-х років. Київ: Наук. думка, 1989. 320 с.
5. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту. *Сучасність*. 2000. № 4. С. 65-84.
6. Тарнашинська Л. Шістдесятництво: філософія покоління як «публічна свідомість». *V Конгрес Міжнародної асоціації українців. Літературознавство*. Чернівці, 2003. Кн. 2.
7. Шевченко С.М. Просвітницька й педагогічна діяльність Юрія Федьковича (1834-1888) чи миттєвості сьогодення. *Наука і техніка сьогодні*. (Серія «Педагогіка»): журнал. Видавнича група «Наукові перспективи». 2023. № 3(17). С. 472-481. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3\(17\)-472-481](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3(17)-472-481)
<http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/issue/archive>
<https://lib.iitta.gov.ua/734635/>

Олена Шолох

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стрімка перебудова, яка відбувається в соціальній сфері життя, сприяє появі в сучасній освіті нових ідей та концепцій, в яких відображається розуміння радикального її характеру: зміна освітньої парадигми, реформування освітньої галузі, орієнтація її на нові цінності та результати в умовах світової пандемії та російської агресії в Україні. Проявом такої зміни є переорієнтація освітньої системи на компетентнісно орієнтовану модель діяльності суб'єктів освітнього процесу, на надання якісних освітніх послуг. Стратегічні напрями реформування вітчизняної освітньої системи відображено в державних документах: Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Національній стратегії розвитку освіти в